

Alevi-Bektaşî Geleneğinde Tavşanla İlgili İnanç ve Uygulamalar

Dr. Öğr. Üyesi Ünsal Yılmaz Yeşildal

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3333-1976>

Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Antalya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 20.02.2020

Kabul: 23.03.2020

On-line Yayın: 25.03.2020

Anahtar Kelimeler

Tavşan
Alevi
Bektaşî
İnanma
Mitoloji

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.42199>

Öz

Dinî inanmalar insanoğlunun hayatını yönlendiren ve bazen din dışı farklı unsurlarla birleşerek taassup boyutuna ulaşip sınırlandıran olgulardır. Bu inanmaların bazıları tamamen dinî gerçeklere dayanırken bazıları dinî gerçekliklerle bezenmiş batıl inançlardan ibarettir. Gerek insanların günlük hayatlarındaki pratiklerde gerekse de halk anlatılarında yaşayan bu inanmalar yüzyıllardır halk arasındaki varlıklarını sürdürmektedir. Bu inanmaların bir kısmı millî hususiyetler gösterirken bir kısmı evrensel hususiyetler taşımaktadır. Millî motifleri bünyelerinde barındıran inanmaların kimisi de aynı millet içerisindeki mezhepsel ve/veya meşrepsel farklılıklara göre değişiklik arz edebilmektedir. Türkler tarihleri boyunca farklı inanç sistemleri ile dinlere mensup ve komşu olmuş bir millettir. Günümüzde dahi Türklerin bir kısmı diğerlerinden farklı olarak İslam dışındaki dinlere mensuptur. Yine İslam dairesindeki Türkler de kendi içlerinde farklı mezhep ve/veya meşreplere dâhildir. Uzmanları tarafından Alevi, Bektaşî ve Kızılbaş gibi adlarla anılan Türkmenlerin bir kısmı da bu toplulukların önde gelenlerindedir. Bu üç terimin ayrımını yapmak ya da izah etmek çalışmamızın içeriğinin ötesinde bir konu olduğundan çalışma boyunca bu kavramlar genellikle birlikte anılacaktır. Bilindiği üzere dinî ya da dine bağlı inanmaların bir kısmı tabusal varlık ve davranışları doğurmaktadır. Bu varlık ya da davranışlardan bir tanesi de insanların etraflarında gördükleri hayvanlara dair geliştirdikleri inanma ve takındıkları tavrıdır. Türkler arasında kurt/bozkurt ve geyik, Batılı terminolojideki karşılığıyla totem, Türk fikir hayatındaki karşılığıyla hayvan ata/hayvan ana olarak kabul edilmiştir. Atalık ve analık hususiyetleri barındırmasa da Türkler arasında totem olarak kabul edilen hayvanlardan biri de tavşandır. Bu çalışmada Alevi-Bektaşî toplumların tavşana dair besledikleri inanma ve bu inanmalara bağlı takındıkları tavrıların dünyadaki benzerleriyle mukayeseli şekilde arkaik kökenlerine inilmeye çalışılarak tavşana dair bu inanma ve tavrıların günümüzdeki karşılıkları üzerinden tespitler ortaya konulacaktır. Bu yolla Türklerin tarih boyunca farklı inançlar üzerinden tavşana bakışı da gözler önüne serilecektir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yeşildal, Ü. Y. (2020). Alevi-Bektaşî Geleneğinde Tavşanla İlgili İnanç ve Uygulamalar. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Year: 13, Number: 79, Spring, p. 169-181.

Beliefs and Practices About Rabbit in Alevi-Bektashi Tradition

Asst. Prof. Dr. Ünsal Yılmaz Yeşildal

Akdeniz University, Faculty of Literature, Turkish Language and Literature, Antalya – TURKEY

Article History

Submitted: 20.02.2020

Accepted: 23.03.2020

Published Online: 25.03.2020

Key Words

Rabbit
Alevi
Bektashi
Belief
Mythology

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.42199>

Abstract

Religious beliefs are the facts that direct the life of mankind and sometimes reach the conservatism dimension by combining with different non-religious elements and limit the people. Some of these beliefs are entirely based on religious facts, while others are superstitions embellished with religious realities. These beliefs, both in the practices of people's daily lives and in the public narratives, have been living among the people for centuries. While some of these beliefs show national characteristics, others have universal properties. Some of the beliefs that contain national motives may vary according to sectarian and/or textual differences within the same nation. Turks have been a neighbor of the religions and neighbors with different belief systems throughout their history. Even today, some Turks belong to religions other than Islam, unlike others. The Turks in the Islamic Circle are also included in different sectarians and/or texturals. Some of the Turkmens referred to by their experts as Alevi, Bektashi and Kızılbaş are among the leading of these types of communities. These concepts are often referred to together throughout the study as it is a matter beyond the content of our study to distinguish or explain these three terms. As it is known, some of the beliefs that are religious or related to religion cause taboo beings and behaviors. One of these beings or behaviors is the beliefs and attitudes that people develop about the animals they see around them. Among the Turks, wolf/gray wolf and deer are accepted as totems in Western terminology, and ancestors / animals are the main ones in Turkish intellectual life. Although there are no ancestry and maternity features, one of the animals accepted as totems among Turks is a rabbit. In this study, the beliefs of Alevi-Bektashi societies about the rabbit and their attitudes based on these beliefs will be tried to go down to their archaic origins in comparison with their counterparts in the world, and the determinations of these beliefs and attitudes about the rabbit will be revealed. In this way, Turks' view of the rabbit through different beliefs throughout history will be revealed.

Kutsanan Hayvan

Arkaik dönem insanının ilk ve en önemli faaliyetlerinin başında şüphesiz ki dünyayı anlama ve anlamlandırma çabaları gelmektedir. Öncesi olmadığı için kolektif bilinç temelli tutum ve davranışların dahi oluşmadığı bu ilk dönemde insanoğlu öncelikle etrafında olan ancak kendisine benzemeyen diğer varlıkları tanımaya ve onları sınıflandırmaya çalışmıştır. Yine insanlığın her daim uğraş alanı olan yaratıcıyı bulma arzusu da ilk dönem insanı için önem arz etmiştir. Bu süreçte insanoğlu bazen gök cisimlerini, bazen bitkileri, bazen hayvanları ve bazen de kendi elleriyle yaptığı cansız varlıkları yaratıcı olarak kabul etmiştir. Özellikle o dönem için kendisinde bulunmayan üstün koku alma, uzağı görme, hızlı koşma, suyun altında yaşayabilme, hassas işitme kabiliyeti ve gökyüzüne çıkabilme gibi özelliklerinden ötürü hayvanlar insanoğlu tarafından yaratıcı, yaratıcının bir uzvu veya elçisi olarak düşünülmüştür. Totem inancı da üzerinde hâlâ pek çok bilinmezliği barındırmasına rağmen bu durumun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İnanişe göre totem kutsal olarak kabul edilir. Bu yüzden totem aynı zamanda tabudur. Dokunulmazlık tabunun en önemli özelliklerinden biridir. Bu bağlamda totemin yenmesi ve herhangi bir gündelik faaliyette kullanılması yasaktır (Freud, 2017: 13). Türklerin totem anlayışı ile olan münasebetleri dünyadaki benzerlerinden farklı olup kendine özgü hususiyetler göstermektedir. Totem inancı Türkler arasında hayvandan türeme temalı anlatı ve pratiklerde yaşamakta ve hayvan ata/hayvan ana gibi adlar taşımaktadır. Bu bağlamda Türkler arasında kurt/bozkurt ve geyik, Batılı terminolojideki karşılığıyla totem, Türk fikir hayatındaki karşılığıyla hayvan ata/hayvan ana olarak kabul edilmiştir.

Atalık ve analık hususiyetleri barındırmasa da Altaylarda yaşayan Tatar ve Teleüt Türk boyları arasında totem olarak kabul edilen hayvanlardan biri de tavşandır (Küçük 2009: 85-193). Türklerle birlikte Hititler arasında da tavşanın totem ve buna bağlı olarak tabu olduğu bilinmektedir (Öz, 1997a: 130). Yine totemizmle ilişkili olarak Baltık toplulukları ve özellikle de Litvanlar arasında ormanları tavaf eden tanrı Meiden tavşan-tanrı olarak sembolize edilmektedir (Boyer, 2000: 100). Orta Amerika inanç sistemlerinde adları geçen "400 tavşan" bitki örtüsü tanrısı olarak kabul edilir. İnanişe göre Tufan efsanelerinde devrilmiş ağaçlara yeniden dikilmelerini emreden de bir tavşandır (M.A.E.F.M., 2000a: 191). Kaliforniyalıların mitik inançlarında büyük tanrının muhalifi olarak kabul edilen Coyote bazen tavşan şeklinde tasavvur edilmektedir (Eliade, 1990: 164-167). Dünyadaki farklı milletlerin mitlerinde ay insanlığa gönderdiği mesajları köpek ve timsah gibi hayvanların yanı sıra tavşan aracılığıyla da gönderir (Eliade, 2003: 184). Azteklerde ayın görüntüsü, içinde tavşan bulunan bir kupa şeklindeki su dolu bir vazo olarak tasvir edilirken, mitolojik tasavvurda kendisiyle ilişkilendirilen hayvanlar arasında tavşan bulunmaktadır. Sarhoşluğun ve ilkbaharın tanrısı da "iki tavşan" adını taşımaktadır (M.A.E.F.M., 2000b: 344). Tavşan Çin mitlerinde ay ya da aylarda yaşayan bir hayvan olarak kabul edilir (Kaltenmark, 2000: 349). Orta Meksika'da yaşamış olan Azteklerin kullandıkları takvimde geçen yirmi günden birinin adı "tochtli" yani tavşandır (M.A.E.F.M., 2000c: 738). Tavşan Kuzey Amerika masallarında da bir mit olarak yer almaktadır. Anlatıya göre,

"Başka bir gün, Yaşlı Adam çayırda gezinirken tuhaf bir şarkı duydu. Böyle bir şeyi hiç duymamıştı ve nereden geldiğini anlamak için çevresine bakındı. Pamuk kuyruklu tavşanların daire olmuş şarkı söyleyerek ilaç yaptıklarını gördü. Ateş yakmış ve kızgın küller elde etmişlerdi. Biri yatıp öteki onu kızgın küllerle örterken şarkı söylüyorlar sonra örtünen sıçrayıp kalkıyor ve hepsi zıplıyorlardı. Çok eğlendikleri görülüyordu.

'Küçük Kardeşler' dedi Yaşlı Adam, 'bu kızgın küllerde ve kömürlerde yanmadan yatmanız çok güzel. Bana da nasıl yapıldığını göstermenizi isterdim.'

'Gel Yaşlı Adam' dedi tavşanlar, 'sana nasıl yapıldığını göstereceğiz. Bizim şarkımızı söyle ve küllün içinde ancak kısa bir süre kal.' Yaşlı Adam şarkı söylemeye başladı ve yattı, onu kömür ve küllerle örttüler ve hiç de yanmadı.

'Çok güzel' dedi, 'gerçekten güçlü ilacınız var. Şimdi hepsini öğrenmek istiyorum, siz yatın ben sizi

gömeyim.'

Tavşanların hepsi yattılar ve bütün ateşi üstlerine koydu. Yalnızca yaşlı bir tavşan kaldı, Yaşlı Adam onu da ateşe koymak isterken 'Bana acı, çocuklarım doğmak üzere' dedi. 'Peki' dedi Yaşlı Adam 'Seni bırakacağım ki tavşanların varlığı devam etsin fakat ötekileri kızartıp kendime ziyafet çekeceğim.'

Ateşe daha odun koydu ve tavşanlar pişince kızıl söğüt dalları kesip tavşanları soğumaları için üstlerine yatırdı. Yağları dallara aktı, bugün bile kızıl söğüdü ateşe tutsanız kabuğundan yağ çıktığını görürsünüz. Ve bugün tavşanların sırtlarında o gün kurtulmanın taşıdığı izden yanık yeri vardır." (Grinnell, 1982: 155-156, Campbell, 1995: 267-268'den). Yine bir başka Kuzey Amerika mitinde dört dünyadan üzerinde insanların yaşadığı dünyayı tavşan yönetmektedir (Radin, 1956: 53, Campbell, 1995: 271'den). Özellikle Kuzey Amerika'da Afrika kökenli olduğu düşünülen Br'er Rabbit olarak anılan tavşan; yaşlı adam, koyot, kuzgun ve tilki (Tilki Reynard) ile birlikte Kuzey Amerikalıların paleolitik bir kahramanı olan dolandırıcı/hilebaz tipini sembolize etmektedir. Çoğu zaman dünyanın yaratılışına dair mitlerin ana kahramanları bu tiplerdir.¹

Türkler Arasında Bir Yasak ve Mitik Kahraman Olarak Tavşan

Görüldüğü üzere dünyanın farklı milletlerinde kendisine dair inançlar beslenen tavşan bazıları bu inançlardan kaynaklanan nedenlerden ötürü bir tabu yani yasak hâline gelmiştir. Ancak Türklerin tavşana bakışı biraz kafa karıştırıcıdır. Örneğin Altay Türklerinin töz ya da tös adını verdikleri varlıkların bir kısmının tavşan derisinden yapıldığı kaydedilmektedir. Şaman davullarının üzerindeki resimlerden tayılga adı verilen kurban yerini sembolize eden figürlerin bir parçası olan "yeek" yani aralarına ip geçirilmiş iki kazığın bulunduğu parçadaki ipe bir erkek tavşan (aygır koyon, aygır tuulay) derisi asılmıştır (İnan, 1976: 59, 125). Kuzey Yakutlarda doğum yapan kadının evinin bahçesine üç gün boyunca bir tavşan derisi asılmakta ve bu geleneğe "Ayustım" adı verilmektedir (Küçük, 2009: 60). Derinin tavşana ait oluşu elbette ki tabiatın sunduğu imkânlarla ilgilidir. Ancak tavşanın avlanıp derisinin yüzülmesi eski dönemlerde tavşan yemenin yasak olmadığını göstermesi bağlamında önem arz etmektedir. Konuyla ilgili olarak Hunların daha çocukluk yıllarında at sırtında tavşan avladıkları kaydedilmektedir (Ligeti, 1962: 37 vd., Sertkaya, 1995: 26'dan). Orta Sibirya'da yaşayan Yuraklar arasındaki bir Şaman ayin sırasında yayın balığı, ren geyiği ve tavşan avladığını anlatır (Eliade, 1999: 245). Orhun Kitabelerinde de Bilge Tonyukuk "Kiyik yiyü tabışgan yiyü olurur ertimiz. (Geyik yiyerek, tavşan yiyerek oturuyorduk)" demektedir (Ergin, 1999: 66-67). Birge'nin *Müneccimbaşı Tarihi* (1224) adlı eserinden aktardığına göre Kubilay dedesi Cengiz Han'ın dönüşü üzerine bir tavşan avlar. III. İlhanlı Hanedanlığına ait paraların bazısının üzerinde bulunan tavşan resminin bu tavşanı sembolize ettiğinin düşünülmesi de (Birge, 1991: 194) konuyla ilgili olarak dikkat çekmektedir. Seyyid Lokman'ın *Hüner-nâme* adlı eserinde Kanunî'nin avladığı hayvanlar arasında tavşan bulunmaktadır (Karatay, ?: 226-227, Seyhan, 1995: 174'ten).

Tavşan Kam dualarında da geçen bir hayvandır (Radloff, 1994b: 80). Radloff'un Teleüt ve Altaylı boylardan derlemiş olduğu mizahi şarkılardan birinin adı "*Tavşanın medhiyesi*"dir (Radloff, 1994a: 102-103). İnanışa göre Altay Kamlarının yardımcı ruhları bazen tavşan şeklinde görülmektedir (Eliade, 1999: 116). Sibirya Kamları göğün 6. katında bir tavşan gördüklerini kaydederler ve sembolik olarak düzenledikleri bir ayin esnasında güya göğün 6. katına çıkarak hizmetkârlarıyla birlikte oradaki tavşanın peşine düşerler (Radloff, 1994b: 60-62; Eliade, 1999: 228).² On iki yaşındayken av sırasında

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Campbell, 1995: 271-274.

² Alevi-Bektaşî inancına göre güneş Hz. Muhammet'i, ay Hz. Ali'yi, Zühre Yıldızı yani Çolpan ise Hz. Fatma'yı sembolize etmektedir (Eröz, 1990: 385). Altaylılara göre ay göğün altıncı katında, güneş de yedinci katında bulunmaktadır (Eliade, 1999: 228). Bu denkleme göre Bektaşîlerin tavşanı sevmemelerinin nedenlerinden biri de bu bağlantıdır (Eröz, 1990: 385). Yine göğün

karşısına çıkan bir tavşanın yaşlı bir adama (Hoca Ebu Nasr Samani) dönüştürerek Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han'a din değiştirmesini tembih ettiği ve İslam'ı öğrettiği kaydedilir (Jarring, 1938: 142-155, Eröz, 1990: 399-400'den; Roux, 2002: 195; Roux, 2011: 59). Hızır'ın da tavşan donuna girdiği bilinmektedir (Ocak, 1999: 68; Beydili, 2015: 239).³ Buda'nın önceki yaşamlarını anlatan *Jatakalardansasa-Jatakaya* göre Buda daha önceki yaşamlarından birinde dünyaya tavşan olarak gelip etini aç bir yolcuya hediye etmiştir (Thierry, 2000: 98). Roux'un Riasanovsky'dan aktardığına göre Moğollar tavşan ve ayıya tapmaktadır (Riasanovsky, 1938: 52, Roux, 2005b: 89). Tavşan Moğollar arasında orduya yol gösteren bir hayvan olarak kabul edilmektedir.⁴ İtalyan bir misyoner rahip ve seyyah olan Ricold de Monte Croce (Ricold of Monte Croce) (1267-1320) Moğolların ortaya çıkışıyla ilgili olarak aktardığı bir efsanede seyahat esnasında bir tavşanın karşısına çıkıp rehberlik ederek kendilerini bir şatoya götürdüğünü kaydeder.⁵ Kitanlar arasında tespit edilen tahta tavşan ritüeline göre iki gruba ayrılan şahıslar üçüncü ayın üçüncü gününde kutlanan bir bayramda ata binerek tahta tavşana silah atarlar.⁶

Fuat Bozkurt tavşan yasağının Ön Asya dinlerinde bulunmadığını, yasağın İç Asya kaynaklı olabileceğini vurgularken tavşanın eski bir Türk totemi olduğuna değinir. Ona göre totem sevilip saygı duyulan yer yer de nefret edilen yönleri bulunan bir olgudur. Konunun Aleviler arasındaki durumunu değerlendiren Bozkurt tavşanın Aleviler arasında zaman içerisinde nefret edilen tarafının ağır bastığını kaydeder (Bozkurt, 1990: 137, Öz, 1997a: 134'ten). Bektaşî mimarisinde yapı içlerinde görülen tavşan süslemeleri (Noyan Dedebeba, 2001: 667) ise totemin sevilip sayılma temelli olumlu yönlerinin bir kalıntısı olarak değerlendirilmelidir. Türklerin uzun süre kullandıkları on iki hayvanlı Türk takviminin dördüncü yılı tavşan yani tavşan yılıdır (Turan, 2009: 33).⁷ Bedri Noyan Dedebeba'nın Hilmi Ziya Ülken'in *Mihrab Mecmuası*'nda yazdığı bir yazıdan aktardığına göre "*Oğuzların altılı tasnifine anduk olarak giren tavşan⁸, Bozokların merkezî totemi idi. Tabu, kutsal olduğundan Kızılbaşlar tavşan yemez.*" (Noyan Dedebeba, 2011: 212). Zerefşan Vadisi'nde yaşayan Özbek Türklerinin bir boyunun adının "*Koyan-Kulaklı*" yani "*tavşan kulaklı*" (Radloff, 1954: 226-227) oluşu da totemizmin bir kalıntısı olarak dikkat çekmektedir. *Şecere-i Terakime*'deki manzum bir parçada geçen altın gözlü tavşanın da konuyla ilgilisi değerlendirilmelidir (Ebülğazi Bahadır Han, ty: 86-87).

Alevi-Bektaşî Topluların Tavşana Bakışı

Türk dünyasında tavşan; yılan, baykuş, saksığan, kedi, köpek, at, horoz, geyik ve kurt/bozkurt gibi hayvanlarla birlikte bazen bizzat kendileri bazen de hareketleri uğurlu ya da uğursuz olarak kabul edilen hayvanlar arasındadır (Küçük, 2009: 193). Aleviler; turna, güvercin, geyik, tavus kuşu, kırlangıç,

altıncı katında dua eden Şaman'ı ürküterek duasını kesen tavşanla Hz. Ali'nin atını ürküten tavşan arasında benzerlik vardır (Er, 2006: 245).

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ocak, 1999: 68.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Roux, 2002: 218.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Roux, 2005a: 66, Roux, 2005b: 140.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Roux, 2002: 253.

⁷ Osman Turan'ın *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi* adlı eserinde tavşan yılının hususiyetleri "*IV. TAVŞAN YILI - Div: Yok. T: Nimet ve feragat çok olur; bazı yerlerde hastalık, ölüm, bilhassa kadın ve çocuklarda, çok olur. Hükümdarlar adalet ve insafa meylederler, eğer zulüm vaki olursa adalet sebebi ile olur. Yağmur, çeşme ve ırmak suları bol olur. Halk arasında mekr ve hile çoğalırsa da bilâhare kendi iş ve sözlerinden pişman olurlar; halkın ihtiyarı haricinde seferler olur. Bu yılın ilk üçte birinde doğan çocuk talihli, yiğit ve çalışkan olur. Fakat sözüne itimad edilmez; ikinci üçte birinde doğan uzak düşünceli, kısa görüşlü, az himmetli olur; üçüncü üçte birinde doğan geveze, menfaatsız ve insanlardan müteneffir olur. Mf: Meyva her nimet çok olur. Sulh uzun zaman devam eder, kışı mutedil, baharı bahar, yazı yaz olur. Yılın evvelinde doğan mali ve kötü huylu, lâkin kali olur. Ortasında doğan güzel, sonunda doğan müksir ve vahşi olur.*" denilerek açıklanmıştır (Turan, 2009: 102-103). Jean Poul Roux'un Zelenin'den aktardığına göre Oniki Hayvanlı Türk Takviminin aksine Yakutlar arasında tavşan kuraklığın habercisi olarak kabul edilmektedir (Zelenin, 1952: 165, Roux, 2005b: 80'den).

⁸ Burada tavşan olarak anılan sözcüğün aslında bir kuş olan tavşancıl olma olasılığı yüksektir. Konuyla ilgili olarak bkz. Gökalp, 1976: 63, 191, 193.

koyun, koç, at, bülbül ve kurdu mübarek kabul ederlerken keklik⁹, katır¹⁰, domuz, hindi, baykuş ve ayıdan¹¹ hoşlanmazlar. Ancak Alevi-Bektaşî toplumlar tavşanı sevmemenin ötesinde tavşandan nefret ederler.¹² Tavşana dokunmaz ve onu yemezler.^{13 14} (Eröz, 1990: 402, 414; Noyan, 1995: 249-250; Bozkurt, 1990: 137 vd., Şapolyo, 1964: 292, Öz, 1997a: 130-131'den; Özmen, 1998b: 570; Noyan Dedeaba, 2006: 205, 216; Noyan Dedeaba, 2011: 212) Aleviler arasında tavşan yemenin yasak kabul edilmesinin nedenlerinden biri tavşanın regl oluşudur.¹⁵ Etinin kan pıhtısı¹⁶ şeklinde oluşu da insanda tiksinti yaratmaktadır. Yine şeklen kafasının kedi kafasına, kulağının eşek kulağına, ayaklarının köpek ayaklarına, bacaklarının kedi bacağına, burnunun fare burnuna, kuyruğunun da domuz kuyruğına benzemesi dikkatlerden kaçmamış ve bu hususiyetler tavşana karşı takınılan tutumun sebepleri arasında önemli bir yer tutmuştur. Çünkü Müslümanların bu hayvanların hiçbirini yemedikleri bilinmektedir. Birleşme ve doğurma şekli de tavşanla ilgili olumsuz tutumların ortaya çıkışında etken olarak kabul edilmektedir. Yine tavşanın çok tırnaklılar¹⁷ grubundan oluşu da yenmemesinin sebepleri arasında düşünülmektedir. Pişirmek için çok malzemenin gerekmesi de tavşanın yenmesinin önünde maddi bir engel olarak durmaktadır. Etinin frengi hastalığına neden olduğuna inanılması da tavşan etinin yenmemesine dair inanışları etkilemiştir. Tavşanın Hz. Ali'nin kedisi olduğuna inanılması¹⁸ da bu bağlamda önem arz etmektedir. Yine gözleri açık şekilde uyuması da dünyadaki diğer varlıklardan farklı bir özellik olarak insanların dikkatini çekmiştir (Oytan, 1956: 232; Zelyut, 1992: 335; Atalay, 1991: 25, Öz, 1997a: 129'dan; Öz, 1997a: 130; Özmen, 1998a: 126-127; Yaman, 2001: 127; Er, 2006: 239; Tekin, 2008: 244). Halk arasında bilinen "*tavşan uykusu*" deymi de bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Alevi-Bektaşî inançlarında tavşanın sevilmeyip etinin asla yenmemesi Şamanizm, tenasüh ve devir/devriye nazariyeleriyle de ilişkilendirilmektedir (Eröz, 1990: 187). Tavşanın Aleviler arasında temiz olarak kabul edilmeyişinin sebebi eski avcı toplumlarının inançlarına bağlanmakta ve eti yenen

⁹ Aleviler arasında uğursuz kabul edilen hayvanlardan biri de kekliktir. Hz. Hüseyin'in kanına bulandırdığı için ayaklarının, kanını içtiği için de gagasının kızıl olduğu düşünülür. Keklik ayrıca arabozucu olarak kabul edilir (Yaman, 2007: 119; Noyan, 1995: 250; Noyan Dedeaba, 2006: 205).

¹⁰ Katır Tanrı'nın laneti sonucu dölsüz kaldığına inanılan bir hayvandır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Öz, 1997a: 130-131.

¹¹ Tahtacılar halk arasında "*kocaoğlan*" ya da "*dağdaki*" dedikleri ayıdan hoşlanmazlar (Atalay, 1991: 25; Noyan, 1995: 249).

¹² Ancak son dönemlerde Aleviler tavşanın geçtiği tarlayı yedi yıl ekmediklerinin de doğru olmadığını belirtmektedirler (Tekin, 2008: 244; Öz, 1997a: 130).

¹³ Malatya'nın Kuluncak ilçesinde yaşayan Aleviler arasında hamile kadına doğacak bebeğin dişleri tavşan dişli olmasın diye tavşan eti yedirmezler (Gürer, 2008: 81). Bu inanış Malatya'nın Kale ilçesinde de görülmektedir (Özbakır, 2010: 40). Bulgaristan'da hamile kadınlar doğacak bebeklerin üst dudakları yanık olmasın (tavşan dudak) diye hamilelik süresince tavşan eti yemezler. Gagavuzlar da doğacak bebeklerin tavşan dişli olmaması için hamile kadına tavşan eti yedirmezler (Kalafat, 2002: 248).

¹⁴ Bektaşîlerin bir kısmı tavşan yerine Arapça *erneb* sözcüğünü kullanırlar. Hatayı bir şiirinde

"Ernebin etinden sual edersen, ezel üstadımız erneb yemedi,

Hakikat yoluna doğru gidersen, Hakikat kulları erneb yemedi,

Hakka eşektir anası atası, henüz kandadır ötesi, berisi,

Yiyenlerin kabul olmaz duası, Evliyalar da erneb yemedi.

Musa peygamberin elinde asa, yiyenlerin iman olmaz hususa,

Yahudiye helal demedi Musa, Yahudiler bile erneb yemedi." demektedir (Üçer, 2005: 387, Gündüzöz, 2012: 149-150'den).

¹⁵ Alevi-Bektaşî toplulukları arasında mühim bir yeri olan Hüsniyelerde de doğru yolda olanların âdet gördüğü için tavşanı helal saymadıkları anlatılır (Hüsnîye, 1997: 76).

¹⁶ Kur'an-ı Kerim'de Maide Suresi'nin 3. ayetinde kan haram kılınmıştır. Tavşanın kanının pıhtı şeklinde oluşu bu ayetle ilişkili olarak tavşanın yenmesinin önündeki engelin açıklaması olarak düşünülebilir.

¹⁷ Eski Ahi'teki Levililer bölümünün 11. kısmındaki 6. ayetinde "*Tavşan geviş getirir, ama çatal tırnaklı değildir. Sizin için kirli sayılır.*" denilmektedir (Kutsal Kitap, 2002: 133). Yine Yasa'nın Tekrarı bölümünün 14. kısmındaki 7. ayetinde "*Ancak geviş getiren, çatal ve yarık tırnaklı hayvanlardan etini yememeniz gerekenler şunlardır: Deve, tavşan, kaya tavşanı. Bunlar geviş getirir, ama çatal tırnaklı değildir. Sizin için kirli sayılırlar.*" denilmektedir (Kutsal Kitap, 2002: 235-236).

¹⁸ M. Tefvik Oytan'a göre tavşanın Hz. Ali'nin kedisi olarak kabul edildiği ve bu yüzden de kutsal kabul edildiğine dair görüşler uydurmadan ibarettir (Oytan, 1956: 232).

hayvanın fiziksel ve ruhsal özelliklerinin avcıya geçtiğine inanılmaktadır (Boratav, 2012: 73). Türkler İslamiyet'i benimseseler de eskiden kalma bazı inanışları gündelik hayatlarında varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Kamdan dede ya da babaya dönüşüm bunlardan bir tanesidir. Bu bağlamda özellikle Alevi-Bektaşî toplumlar arasında varlığını sürdüren tavşana karşı takınılan tavır da Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi ile ilgili görülmektedir. Hz. Ali'nin kedisine benzemesi¹⁹, regl olması ve bu yüzden de necis sayılması Türkmen Aleviler arasında tavşan etinin yenemeyeceği inancını doğurmuştur. Daha önce değinildiği üzere Sibiryaya ve Türkistan sahasında yaşayan Türk boyları arasında tavşanın bir totem olarak kabul edilmesi ve totemin de dokunulmaz oluşu bu noktada dikkatlerden kaçmamaktadır (Küçük 2009: 85-86). Anadolu'da halk arasında Alevi-Bektaşî toplulukları karşılamak adına kullanılan Kızılbaş sözcüğü yerine bazı bölgelerde "*tavşan yemezler*" de denmektedir. Sözcük Şi'a-i İmamiye'de tavşanın haram kabul edilmesiyle ilişkilendirilmiştir (Gölpınarlı, 1977: 790). Konuyla ilgili olarak Yaman'ın Osmanlı tarihçisi Hoca Sadettin Efendi'den aktardığına göre I. Selim döneminde Alevilerin bir kısmı eşkıya olarak görülmüş ve kendilerinden "*Alevi tavşanları*" olarak bahsedilmiştir (Hoca Sadettin Efendi, 1992: 76, Yaman, 2007: 88'den).

John Kingsley Birge'nin Brailsford'dan aktardığına göre Hz. Hüseyin'in katilinin ruhu yabancı bir tavşana geçtiği için Bektaşiler tavşan avlayıp yemezler²⁰ (Birge, 1991: 147). Hz. Hüseyin'i şehit eden Yezid'in ruhunun bir yabancı tavşanına geçtiği doğrultusundaki bu inanç Aleviler arasında tavşanın yenmemesinin menkıbevi bir hüviyette varlığını sürdürmektedir.²¹ (Er, 2006: 239; Kehl-Bodrogi, 2012: 123). Konuyla ilgili olarak günümüzde Amasya'da yaşayan Alevi topluluklar arasında Muaviye ya da Yezid'in ruhunun tavşan donuna girdiği anlatılmakta ve Hz. Ali'yi şehit eden İbn Mülcemin'in tavşan donuna girdiğine inanılmaktadır (Yıldız, 2003: 186). Hatay'da yaşayan Nusayriler yaşarken taharet almayanların öldükten sonra yeniden tavşan şeklinde dünyaya geleceklerine inanılmaktadır (Türkan, 2015: 288). Alevilerin bazıları arasında tavşan Hz. Ömer'le ilişkilendirilmekte ve bu yüzden de tavşana iyi gözle bakılmamaktadır. Konuyla ilgili bir anlatıya göre kadına dönüşen Hz. Ömer'in tekrar erkek hâline döndüğünde tavşanları bulan iki çocuğu dünyaya getirdiği kabul edildiği için tavşan etinin yenmesinin günah sayıldığına inanılır (Roux, 1992: 42, Öz, 1997a: 130'dan). Yine bir başka anlatıya göre Hz. Ömer'i aşağılamak isteyen Hz. Ali sihir yoluyla onu kadına dönüştürür. Bu kadın iki çocuk doğurur. Hz. Ömer yeniden erkeğe dönünce bu iki çocuk tavşana dönüşür. Bu hadiseyle ilgili olarak da Aleviler tavşanı kutsal olarak görmektedir.²² Mikov'a göre efsanede bu çocukların babası Hz. Ali'dir ve tavşan Alevi-Bektaşiler arasında bu yüzden kutsal kabul edilmektedir (Mikov, 2008: 299). Aleviler arasından derlenen "*Abarık, Ömer-Osman komayık, tavşan eti yemeyik.*" şeklindeki tekerleme de bu bağlamda dikkat çekicidir (Türkdogan, 2004: 71). Bu tekerlemenin farklı bir varyantı Muğla yöresi Alevilerinde "*Omar-Osman demeyik, tavşan eti yemeyik.*" şeklinde görülmektedir (Büyükokutan, 2005: 407). Konuyla ilgili olarak Anadolu'daki Alevi-Bektaşiler arasında Muaviye'nin de bir tavşan doğurduğuna inanılmaktadır (Er, 2006: 240). Arnavutluk'taki Bektaşilerin üzerlerinde baskı kurduklarını düşündükleri II. Mahmut'la ilgili olarak "*Allah onu dünyaya yeniden bir domuz (veya tavşan) olarak getirsin.*" şeklindeki bedduası da konuyla ilgili olarak dikkatleri çekmektedir (Avlonyalı Ekrem Bey, 2006: 290, Maden, 2013: 204'ten). Piri Er'in Çanakkale'nin Ayvacık ilçesinin Güzelköy köyünden gerçekleştirdiği bir derlemeye göre tavşan gökkuşağının altından geçtiği için kadına dönüşen bir erkek tarafından dünyaya getirilen iki çocuktan birinin Hz. Ali'nin duasıyla tavşana dönmesiyle meydana gelmiştir. Diğer çocuk da yine Hz. Ali'nin duasıyla tazıya dönüşmüştür. Hz. Ali bu çocuklara dua

¹⁹ Heterodoks bir İslam anlayışına sahip bazı Türk toplulukları arasında tavşan Hz. Osman'ın kedisi olarak kabul edilir (Kalafat, 2002: 248).

²⁰ Konuyla ilgili ayrıca bkz. Eröz, 1990: 237.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Öz, 1997a: 129.

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Mikov, 2008: 299

ederken “*Sen tavşan ol kaç*”, “*Sen tazı ol kovala*” demiştir (Er, 2006: 241-242).²³ Bu noktada Ahmet Talat Onay’ın Fâzıl’dan aktardığına göre Arap kadınlarının göbeklerine tavşan ve tazı resimleri dövdürmeleri de dikkat çekicidir (Onay, 2009: 154). Halk arasında bilinen ve Alevi-Bektaşî şiirine de girmiş olan “*tavşana kaç derler tazıya tut*” deyimini de bu bağlamda ele alınmalıdır. Birge’nin Digrand’ın Souvenirs de la Haute Albaine adlı eserinden aktardığına göre Peygamberin kâtibi Guyauya Mavi’nin kedisi tavşana dönüştürülmüştür. Yine Digrand aynı eserde bir dervişin yaşlı karısının kirli bir lekeyi örtüyle silip örtüyü bir ağaca sakladığını, kadının ne yaptığını merak eden komşularının ağaçta ne olup bittiğini anlamak için gittiklerinde örtünün lekesiz olduğunu ve ağaçtan bir tavşanın sıçradığını gördüklerini anlatmaktadır (Birge, 1991: 194). Bu anlatıyla ilgili olarak Arnavutluk’ta yaşayan Bektaşîler arasındaki inanca göre “*Bir dervişin karısı regl kanını sildiği başörtüsünü bir ağacın deliğine saklamış. Onun bu yaptıklarını gören ve ne sakladığını merak eden komşuları deliğe baktıklarında, başörtüsündeki kandan ortaya çıkan bir tavşan zıplamış.*”tır (Degrand, 1901: 234-235, Mikov, 2008: 297’den). Bulgaristan’daki Alevi-Bektaşîler de tavşanı yenilebilecek bir hayvan olarak kabul etmezler. Bunun sebeplerinin başında Hz. Fatma ile ilgili olarak anlatılan ve yukarıda Digran’ın değindiği anlatıyı çağrıştıran bir anlatı gelmektedir. Buna göre Kuzeydoğu Bulgaristan Kızılbaşları arasında bilinen bir rivayete göre “*Hz. Fatma regl kanını emen bezi ormana atar. Sonradan bu bez tavşana dönüşür. Bezin ön başları daha kısa olduğu için tavşanın ön pençeleri de kısadır.*” (Mikov, 2008: 297-298). Bu anlatı Anadolu’da da karşılık bulmakta olup Muğla yöresinde yaşayan Alevi Türkmenler arasında bilinen bir efsaneye göre tavşan; Hz. Fatma’nın babası Hz. Muhammet’ten utandığı için arkasına sakladığı, bunun ardından da Allah tarafından tavşana dönüştürülen regl bezidir. Yine bu efsanenin başka bir varyantında Hz. Fatma regl bezini arkadaşlarından saklamıştır (Büyükokutan, 2005: 186). Yine Kuzeydoğu Bulgaristan Kızılbaşları arasındaki inanışa göre “*Günün birinde Hz. Fatma’ya misafir gelir. Onları karşılamaya kalktığımda regl kanı akar, onu silmek için etrafta bir şeyler arar. Ancak gözüne uygun bir şey çarpmadığından özel bir kafes içinde tuttuğu sevdiği tavşanı kullanır. Kanını sildikten sonra tavşanı yine kafesin içine koyar. Bu arada eve giren misafirler ev sahibine saygılarını göstermek için Hz. Fatma’nın ev kedisi olarak bilinen tavşanın bulunduğu kafesin yanına gidip tavşanı okşamak isterler. Ancak kanlı halini görünce ellerini çeker ve Hz. Fatma’nın yanına giderler. Hz. Fatma, misafirlerini uğurladıktan sonra tavşanı atıp Kızılbaşlara tavşan yemelerini yasaklar*”. Anlatıyla ilgili olarak Güneydoğu Bulgaristan’da yaşayan Kızılbaşlar arasında da tavşan Hz. Havva’nın idrarından meydana geldiğine inanıldığı için sevilmemekte ve yenmemektedir (Mikov, 2008: 298). Hz. Havva ile ilgili inanışın Anadolu’daki karşılığı olarak Piri Er’in Aydın’ın Bozdoğan ilçesinin Alamut köyünden gerçekleştirdiği bir derlemeye göre tavşan Hz. Havva’nın nefesinden türediği için regl olmaktadır (Er, 2006: 241). Konuyla ilgili olarak Pervin Ergun’un “*Tavşan, Tanrı tarafından yeryüzündeki insanlar ve hayvanlar ile ilgili hayat bahşetme, koruma, kut, bereket, av verme gibi özellikleri ile görevlendirilmiş ve uçsuz bucaksız Türklük coğrafyasında Umay, Yajıl-Kan, Bulut-Kan, Dyaik/Cayık, Ot/Ateş Ene, Ayısit, Ermen-Kan adlarıyla anılan ruhlar âleminin ortak bir sembolü olmuştur. Bu ruhlar âleminin bir diğer ortak özelliği hepsine de dişilik atfedilmiş olmasıdır. Alevi-Bektaşîlerde tavşan ile ilgili en önemli algı da dişiliğin ön plana çıkarılmasıdır. Belki de Alevi-Bektaşî toplumunda kadının daha saygın yerinin olmasının kökeninde bu inançlar yatmaktadır.*” (Ergun, 2011: 308) şeklindeki kanaatleri de tavşan ve regl ilişkisi bağlamında ele alındığında dikkat çekici olmaktadır.

Alevi-Bektaşî toplumların tavşanı sevmemeleri tavşanın Hz. Ali’nin atını ürküttüğüne inanmalarına da bağlanmaktadır (Bozkurt, 1990: 136, Şapoylo, 1964: 283, Öz, 1997a: 129’dan; Er, 2006: 239; Noyan Dedebeba, 2011: 213). Bu bağlamda II. Abdülhamit’e sunulan bir raporda Alevilerin Hz. Ali’nin atını ürküttüğüne inandıkları için tavşanı sevmedikleri ve yemedikleri anlatılır (Öz, 1997b: 146). Konuyla ilgili olarak Amasya’da yaşayan Alevi toplulukları arasında tavşanın Uhud Savaşı sırasında

²³ Bu anlatının başka bir varyantı için bkz. Er, 2006: 242-243.

H. Muhammet'in, Kerbelâ yolunda da H. Hüseyin'in atını ürküttüğü anlatılır (Yıldız, 2003: 186). Tavşan Alevilerce H. Ali'nin saklandığı yeri düşmanlarına bildirdiği ve koyu kırmızı kanı Kerbela şehitlerini anımsattığı için de sevilmemektedir (Eyuboğlu, 1990: 170-171; Korkmaz, 1994: 347).

Tavşan Anadolu'da uğursuzluk sembolü olarak kabul edilir. İşe giden birinin yolda tavşan görmesi işinin ters gideceğine yorulur (Küçük, 2009: 193). Günümüzde Alevi-Bektaşî olmayan şoförlerin dahi önlerine tavşan çıkması durumunda tedirginlik yaşadıkları kaydedilmektedir (Noyan Dede Baba, 2011: 214). Aleviler ve Tahtacı Türkmenler sadece tavşan eti yememekle kalmamakta önlerinden bir tavşan geçtiğinde yollarını değiştirmektedirler. Yine tarladan tavşan geçtiği gün tarlada bile çalışmamaktadırlar (Tekin, 2008: 69). Tokat'ta yaşayan Alevi toplulukları arasında eskiden tavşanın geçtiği tarlanın murdar sayıldığı için beş yıl ekilmediği ancak günümüzde bu uygulamanın ortadan kalktığı bilinmektedir (Çetin, 2017: 106). Amasya'da tavşanın geçtiği yerin ekilip biçilmediğine dair sorular gülererek karşılanmaktadır (Yıldız, 2003: 187). Sivas ve Tokat'ta yolcunun karşısına tavşan çıkması kötüye, kurt çıkması ise iyiye işaret olarak kabul edilir (Teoman, 1952: 525, Roux, 2005b: 76'dan). Kayseri'de rüyada eve tavşan girdiğinin görülmesi ölüme delalet olarak yorumlanmaktadır (Örnek, 2017: 36). Malatya'nın Kuluncak ilçesinde yaşayan Aleviler arasında gece tavşan görmenin ölüme işaret olduğuna inanılmaktadır (Gürer, 2008: 94). Bu inanış Malatya'nın Kale ilçesinde de görülmektedir (Özbakır, 2010: 54). Silifke Tahtacılarında ise durum daha farklıdır. Onlara göre tavşan hem uğurlu hem de murdardır. Yolda insanın önüne çıkması uğurlu sayılır, inanışa göre bu sırada yolcunun üzerindeki uğursuzluğu üzerine almakta ve yolcuyu kurtarmaktadır (Eröz, 1990: 402; Özmen, 1998b: 570).

Tavşan, İran Şiiliğinde de kirli kabul edilmiş ve yenmesi yasaklanmıştır (Bozkurt, 1990: 136, Öz, 1997a: 130'dan). Şia mensupları Muaviye'nin kedisi olarak gördükleri için tavşanı sevmezler (Noyan Dede Baba, 2011: 213). Konuyla ilgili olarak Maliki olan İbn-i Battuta seyahatnamesinde namaz kılış biçiminden ötürü kendisini Şii sanan Sinopluların bir beyinin sınamak adına kendisine bir tavşan gönderdiğini kaydeder. O da bunun üzerine tavşanı kestirip pişirtir ve oradakilerle birlikte yer. Böylece Şii olmadığı anlaşılır (İbn Battûta Tancî, 2004: 443-444). Soğuk, nemli, doğurgan ve özellikle de aylık bir hayvan olan tavşan kadınlar gibi regl olduğu için İran ve Türkiye'deki Şiilerce tabu olarak kabul edilmiştir.²⁴ Aleviler ve Şiiiler gibi Yezidiler de tavşan yemezler (Aksüt, 2012: 35).

Tavşana dair inançlar Alevi toplumlarının genelinde görüldüğü şekilde Alevi Nusayriler arasında da yaşamaktadır (Türk, 2005: 63). Günümüz Nusayrilerinin yemedikleri hayvanlar arasında da tavşan, ceylan, dişi deve ve yılan balığı bulunmaktadır (Er, 2006: 245; Birdoğan, 2015: 201).

Alevi-Bektaşî toplumlarının tavşana karşı takındıkları tavır sadece inançsal boyutta kalmamış edebiyatlarına ve özellikle de şiirlerine yansımıştır. 19. yüzyılda yaşamış Alevi-Bektaşî ozanlarından Şah Sultan (Sultan Hatın) yalancı ve riyakâr tipleri anlattığı bir şiirinden alınan dörtlükte

*"Nice yıllar ayıbını gizledim
İnşallah imana gelir gözledim
İzin sürdüm yatağında izledim*

Tavşan gibi ferleri var dizinde" demekte ve yalancı ve riyakâr insanları tavşana benzetmektedir (Özmen, 1998a: 35, 39).

1888-1952 yılları arasında yaşamış olan Bektaşî ozanı Mahirî Bektaşîler içerisindeki riyakâr tipleri anlattığı bir şiirinden alınan aşağıdaki dörtlükte tavşan etine helal diyen bir riyakâra göndermede bulunmaktadır.

*"Köşede oturup bıyık kıydın
Tavşan eti helal diye buyurdun*

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Roux, 2002: 136, 195.

*Cehaletin cümle âleme duyurdun
Bu zülme avallık isnattır yahu*” (Özmen, 1998b: 67, 69).

20. yüzyıl Alevi ozanlarından Âşık Meçhulî sömürge düzeni eleştirdiği aşağıdaki dörtlüğünde sömürgecilerin tilki ve tavşan eti yediklerini belirtir.

*“Satılmışlar satacağı sattılar
Bizi uyutarak milyar yuttular
Kimi tilki kimi tavşan tuttular
Neden tazı bizim çul yabancıların”* (Özmen, 1998b: 573-574).

SONUÇ

Görüldüğü üzere Alevi-Bektaşî toplumların tavşana karşı takındıkları tutumları etkileyen çok sayıda sebep vardır. Bunların başında daha önce değinildiği üzere tam olarak Batılı terminolojideki karşılığıyla olmasa da totemizm ve totemizme dair inanmalar gelmektedir. Totemizmin önemli unsurlarından biri olan tabu olgusu Alevi-Bektaşî toplumlar ile tavşan arasında kurulan inanmalar ilişkisinin önemli bir kısmını oluşturmakta ve bu toplumlar farklı nedenlerden ötürü tavşanı tabu olarak kabul etmektedir. Ancak Türklerin çok eski dönemlerinden beri tavşanı avlayıp yemeleri ve hatta derisinden faydalanmaları tavşanın tabu hâline gelmesinin daha yakın dönemde görülmeye başlandığına işaret etmektedir. Daha öncelerde Buda’ya atfedilen tavşan donuna girme hadisesi İslami dönemle birlikte Hızır’a atfedilmeye başlamış bu bağlamda tavşan yukarıda da belirtildiği üzere bazı anlatılarda zorda kalanlara yol gösterici bir kılavuza dönüşmüştür. Tavşanın regl oluşu da konuyla ilgili olarak yoğun şekilde halk arasında vurgulansa da kanaatimizce bu durum Hz. Muhammet’in kızı ve Hz. Ali’nin eşi olan Hz. Fatma’ya atfedilen anlatılar etrafında sembolik bir anlam kazanmıştır. Yine tavşanın Hz. Ali’nin kedisi olarak kabul edilmesi de aynı bağlamda ele alınmalıdır. Tavşanın Hz. Muhammet ve Hz. Ali’nin atlarını ürküttüğüne dair anlatılar da tavşanın Alevi-Bektaşî toplumlar arasındaki yerinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Hz. Ömer ve Hz. Ali’nin yer aldığı tavşana dönüşme temalı anlatılar da konuyla ilgili olarak dikkatlerden kaçmamaktadır. Tavşanın bazı uzuvlarının Müslümanlar tarafından yenmeyen farklı hayvanların uzuvlarına benzemesi de dinî yasakların halk arasındaki önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Tüm bu inanış ve anlatıların bir kısmı birbirleriyle çelişen sonuçlar ortaya koymasına rağmen günümüz Alevi-Bektaşî toplumları arasında tavşanın genelde sevilmeyen bir canlı olarak karşımıza çıkmasının sadece bir sebeple açıklanamayacağı da net bir şekilde görülmektedir. Bu noktada araştırmacıların tavşanla ilgili inanış ya da anlatının bağlamına odaklanması, anlatıcı ile muhatap kitlenin konuyla ilgili geçmiş yaşantı ve tecrübelerini de dikkate alması problemin çözümü açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksüt, H. (2012). *Aleviler Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- Atalay, B. (1991). *Bektaşîlik ve Edebiyatı*. (Çev. Vedat Atıla), İstanbul: Ant Yayınları.
- Avlonyalı Ekrem Bey (2006). *Osmanlı Arnavutluk’undan Anılar (1885-1912)*. (Çev. Atilla Dirim), İstanbul: İletişim.
- Beydili, C. (2015). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. (Çev. Eren Ercan), Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- Birdoğan, N. (2015). *Alevilik Anadolu’nun Gizli Kültürü*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Birge, J. K. (1991). *Bektaşîlik Tarihi*. (Çev. Reha Çamuroğlu), İstanbul: Ant Yayınları.
- Boratav, P. N. (2012). *Türk Mitolojisi*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Boyer, R. (2000). Baltlar. Mitler ve dinsel kategoriler. (Çev. Ozan Erözden), *Antik Dünya ve Geleneksel Topumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü-I* (s. 98-100) İçinde. (Yön. Yves Bonnefoy; Türkçe Bas. Yay. Haz. Levent Yılmaz), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

- Bozkurt, F. (1990). *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*. İstanbul: Yön Yayınları.
- Büyükokutan, A. (2005). *Muğla Yöresi Alevi Türkmenlerinin Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Campbell, J. (1995). *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri*. (Çev. Kudret Emiroğlu), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Çetin, B. (2017). *Din Fenomenolojisi Bağlamında Bektaşilik Tokat İli Örneği*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Degradand, A. (1901). *Souvenirs se la HauteAlbanie*. Paris: ?.
- Ebu'l Gazi Bahadır Han (ty). *Şeceri-i Terakime Türklerin Soy Kütüğü*. (Haz. Muharrem Ergin), ?: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Eliade, M. (1990). *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*. (Çev. Mehmet Aydın), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. (Çev. İsmet Birkan), Ankara: İmge Kitabevi.
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. (Çev. Lale Arslan), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Er, P. (2006). *Direnen Kültür Anadolu Aleviliği*. İstanbul: Detay Yayıncılık.
- Ergin, M. (1999). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergun, P. (2011). Alevilik-Bektaşilikteki Tavşan İnancının Mitolojik Kökleri Üzerine. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 60, s. 281-312.
- Eröz, M. (1990). *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1990). *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Freud, S. (2017). *Totem ve Tabu*. (Çev. Cenap Karakaya), İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Gökbalp, Z. (1976). *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1977). *Kızıl-Baş. İslâm Ansiklopedisi-VI*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Grinnell, G. B. (1982). *Blackfoot Lodge Tales*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Gürer, Y. (2008). *Kuluncak'ta Yaşayan Alevilerde Dini Hayat ve Yaygın Halk İnanışları*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Gündüzöz, G. (2012). *Bektaşî Kültüründe Yemek Motifi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Hoca Sadettin Efendi (1992). *Tacü't Tevarih*, C. IV. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hüsnüye (1997). *Hüsnüye İslam Tarihinde Alevi-Sünni Tartışması*. Yay. Haz. Ali Toprak. İstanbul: Ant Yayınları.
- İbn Battûda Tancî, E. A. M. (2004). *İbn Battûda Seyatnâmesi-I*. (Çev., İnc. ve Not. A. Sait Aykut), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Jarring, G. (1938). *Uzbek Texts from Afghan Turkestan*. Lund: ?.
- Kalafat, Y. (2002). *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları -I-*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaltenmark, M. (2000). Gök Ve Yeryüzü. Eski Çin'de güneş, ay, yıldızlar, dağlar, nehirler ve yönler. (Çev. Gülser Çetin), *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü-I* (s. 348-353) İçinde. (Yön. Yves Bonnefoy; Türkçe Bas. Yay. Haz. Levent Yılmaz), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Karatay, F. E. (?). *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*. C. 1., ?: ?.
- Kehl-Bodrogi, K. (2012). *Kızılbaşlar/Aleviler*. (Çev. Oktay Değirmenci, Bilge Ege Aybudak), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Korkmaz, E. (1994). *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ant Yayınları.

- Kutsal Kitap (2002). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları.
- Küçük, A. ve Küçük, M. A. (2009). *Türkistan'dan Türkiye'ye Alevîlik-Bektaşîlik (Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım)*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- L. Ligeti (1962), Asya Hunları. *Attila ve Hunları*, İstanbul: ?.
- M.A.E.F.M. (Meksika'daki Fransız arkeoloji ve etnoloji misyonu). (2000a). Dünya. Orta Amerika. (Çev. Nurmelek Mataracı Demir). *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü-I*. (s. 190-193) İçinde. (Yön. Yves Bonnefoy; Türkçe Bas. Yay. Haz. Levent Yılmaz), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- M.A.E.F.M. (Meksika'daki Fransız arkeoloji ve etnoloji misyonu). (2000b). Gök. Orta Amerika dinlerinde güneş, ay, yıldızlar ve meteorolojik olaylar. (Çev. Nurmelek Mataracı Demir). *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü-I* (s. 343-347) İçinde. (Yön. Yves Bonnefoy; Türkçe Bas. Yay. Haz. Levent Yılmaz), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- M.A.E.F.M. (Meksika'daki Fransız arkeoloji ve etnoloji misyonu). (2000c). Mekân ve Zaman. Orta Amerika'da din anlayışı. (Çev. Nurmelek Mataracı Demir). *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü-II*. (s. 738-741) İçinde. (Yön. Yves Bonnefoy; Türkçe Bas. Yay. Haz. Levent Yılmaz), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Maden, F. (2013). *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mikov, L. (2008). *Bulgaristan'da Alevi-Bektaşî Kültürü*. (Çev. Orlin Sabev), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Noyan, B. (1995). *Bektaşîlik Alevîlik Nedir?* İstanbul: Ant/Can Yayınları.
- Noyan Dedebaba, B. (2001). *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik-IV*. Ankara: Ardıç Yayınları.
- Noyan Dedebaba, B. (2006). *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik-VII*. Ankara: Ardıç Yayınları.
- Noyan Dedebaba, B. (2011). *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik-IX/2*. Ankara: Ardıç Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1999). *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Onay, A. T. (2009). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü -Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı-*. Haz. Cemâl Kurnaz. İstanbul: H Yayınları.
- Oytan, M. T. (1956). *Bektaşîliğin İçyüzü-1*. İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi.
- Örnek, S. V. (2017). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: BilgeSu.
- Öz, B. (1997a). *Alevîliğe İftiralar Cevaplar*. İstanbul: Can Yayınları.
- Öz, B. (1997b). *Alevîlikle İlgili Osmanlı Belgeleri*. İstanbul: Can Yayınları.
- Özbakır, A. (2010). *Malatya Kale Yöresi Alevi-Bektaşî İnançlarının Tespit ve Değerlendirilmesi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özmen, İ. (1998a). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*. Cilt: IV (19. Yüzyıl). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özmen, İ. (1998b). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*. Cilt: V (20. Yüzyıl). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Radin, P. (1956). *The Trickster*. New York: Philosophical Library.
- Radloff, W. (1954). *Sibirya'dan I*. Çev. Ahmet Temir. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Radloff, W. (1994a). *Sibirya'dan II*. Çev. Ahmet Temir. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Radloff, W. (1994b). *Sibirya'dan III*. Çev. Ahmet Temir. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Riasanovsky, V. A. (1938). *Customary Law of the Nomadic Tribes of Siberia*. Tientsin: yy.
- Roux, J. P. (1992). Türk İnançında Tavşanın Yeri. *Cem Dergisi*, Sayı: 8.
- Roux, J. P. (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Roux, J. P. (2005a). *Moğol İmparatorluğu Tarihi*. (Çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

- Roux, J. P. (2005b). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. (Çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Roux, J. P. (2011). *Eski Türk Mitolojisi*. (Çev. Musa Yaşar Sağlam), Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Sertkaya, O. F. (1995). Eski Türk Kültüründe At. *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*. (s. 25-30) İçinde. (Ed. Emine Gürsoy-Naskali), İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü.
- Seyhan, N. (1995). Türk Kültüründe At Tasvirleri. *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*. (s. 167-176) İçinde. (Ed. Emine Gürsoy-Naskali), İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü.
- Şapolyo, E. B. (1964). *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Türkiye Yayınları.
- Tekin, A. (2008). *Aleviler ve Bektaşiler Arasında*. İstanbul: Bilge Oğuz.
- Teoaman, Z. (1952). Bozkurt Efsanesinin Anadolu'daki İzleri. *TFA*, No 33.
- Thierry, S. (2000). Ay. Güneydoğu Asya'da Ayla ilgili mitler ve ritler (Birmanya, Tayland, Laos, Kamboçya). (Çev. Gülser Çetin). *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü-I*. (s. 97-98) İçinde. (Yön. Yves Bonnefoy; Türkçe Bas. Yay. Haz. Levent Yılmaz), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Turan, O. (2009). *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*. Ötüken, İstanbul.
- Türk, H. (2005). *Anadolu'nun Gizli İnanıcı Nusayrîlik*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Türkan, H. K. (2015). *Hatay Yöresi Arap Alevileri Folkloru*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Türkdoğan, O. (2004). *Alevi Bektaşi Kimliği*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Üçer, C. (2005). *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*. Ankara: Ankara Okulu.
- Yaman, M. (2001). *Alevilik İnanç-Edeb-Erkân*. İstanbul: Garipdede Türbesi Koruma Onarma ve Yaşatma Derneği Yayınları.
- Yaman, A. (2007). *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap.
- Yıldız, H. (2003). *Amasya Yöresi Alevileri, Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Zelenin, D. K. (1952). *Le cultedesidoles en Sibirie*. Paris: yy.
- Zelyut, R. (1992). *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*. İstanbul: Yön Yayıncılık.